

एन्टिबायोटिक औषधिहरूको बढ्दो दुरुपयोग र समाधानका उपायहरू

डा. ऋषिराम सापकोटा

पशु चिकित्सक, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, दाङ

एन्टिबायोटिकहरू सूक्ष्म किटाणुहरूबाट उत्पादित एक रासायनिक पदार्थ हो। जसले अन्य सूक्ष्म किटाणुहरूलाई मार्ने वा तिनको वृद्धि विकास रोक्ने क्षमता राख्छ। रोगका घातक कीटाणुहरूविरुद्ध प्रयोग गरिने भए पनि कतिपय एन्टिबायोटिकहरू पशुहरूको शारीरिक वृद्धि विकासको लागि पनि प्रयोग भइरहेको छ। एन्टिबायोटिकको प्रयोग मानिसदेखि लिएर हरेक पशुपंक्षीको उपचारमा उत्तिकै प्रयोग हुने गर्दछ।

एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्दा खास विधिहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ। रोगी पशुहरूको नमुना संकलन गरी प्रयोगशालामा परीक्षणपश्चात् उपयुक्त काम गर्ने एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्नुपर्छ। उदाहरणको लागि Gentamicin र Enrofloxacin प्रयोगशालामा E. Coli को विरुद्ध प्रयोग गर्दा E. Coli भरेको क्षेत्र Enrofloxacin मा बढी देखिएमा यसको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। तर, वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा यी प्रक्रियाहरू प्राविधिकरूपमा अव्यावहारिक छन् किनकि हामीसँग यथेष्ट प्रयोगशालाहरू छैनन्। त्यसकारण गर्दा हामीले लक्षणको आधारमा उपचार गर्ने पद्धति अपनाएका छौं। तर, यस्तो पद्धतिमा सधैं सही प्रकारको एन्टिबायोटिक प्रयोग हुँदैन। हाम्रो परिवेशमा १ वा २ दिन कुनै एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्ने र त्यसले काम नगरेको जस्तो लाग्यो भने फेरि अर्को एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्ने चलन निकै देखिन्छ। एकैपटकमा दुई वा सोभन्दा बढी एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्ने पनि भेटिन्छन्। कतिपय अवस्थामा रोगको सामान्य निदान नै नगरी एन्टिबायोटिक प्रयोग गरिन्छन् भने प्रायः तल्लो तहका पशु स्वास्थ्यकर्मीहरूले जुनसुकै प्रकारको रोग किन नहोस्, प्राथमिकता एन्टिबायोटिकमा दिएको पाइन्छ।

यसरी रोगको स्पष्ट निदान नभई जथाभावीरूपमा एन्टिबायोटिकको प्रयोगले भविष्यमा पर्न सक्ने गम्भीर असरबारे भने खासै चासो दिएको पाइँदैन। गलत औषधि प्रयोग गर्दा हुने असरबारे जानकारी नभएर र निगरानी राख्ने प्रणाली नभएर यसो भएको हुनसक्छ। धेरैजसो

कीटाणुहरूले आफूलाई हानी गर्ने वस्तु (एन्टिबायोटिक) को लगातार सम्पर्कबाट यसविरुद्ध लड्न सक्ने शक्ति तयार गर्दछन् र कतिपयले यो गुण आफ्ना छिमेकी र सन्तानमा पनि सारिदिन्छन्। चाहिने मात्राभन्दा कम प्रयोग चाहिनेभन्दा कम समय प्रयोग (१ वा २ दिन), गलत एन्टिबायोटिकको प्रयोगले यस्तो शक्ति बढाउन मद्दत गर्दछ। जसले गर्दा भविष्यमा त्यही एन्टिबायोटिकले त्यही जीवाणुविरुद्ध कुनै असर पुऱ्याउन सक्दैन। यसैलाई एन्टिबायोटिक प्रतिरोधक शक्ति भनिन्छ, जुन गम्भीर चुनौती बन्दैछ। उदाहरणको लागि केही वर्ष अगाडि E.Coli विरुद्ध काम गर्ने एन्टिबायोटिकमध्ये Gentamicin ले 81=81% र Enrofloxacin ले 72=72% मात्र काम गरेको पाइएको छ (Sapkota Khagendra, The Blue Cross, 2004)।

शरीरबाट निष्क्रिय भएर जाने समय (Withdrawal Period) हुन्छ। यो समयभित्र ती एन्टिबायोटिकहरू दूध मासुमा पाइन्छन्, जुन खान अयोग्य हुन्छ तर हामीकहाँ त्यस्तो दूध वा मासु नखाने चलन प्रायः शून्य छ। हामी सकेसम्म एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्दागर्दै कुनै पशु राम्रो नभएमा काटेर खान पनि पछि पर्दैनौं, जुन गम्भीर गल्ती हो। किनकि यसले स्वस्थ मानिसमा एन्टिबायोटिकको प्रयोग गराइदिन्छ र स्वस्थ मानिसमा रहेका कीटाणुले यस विरुद्ध प्रतिरोधक क्षमता विकास गर्दछन्। यसर्थ मानिस र पशुको सोभो सम्बन्धको कारणले गर्दा पशुपंक्षीमा आउने कुनै पनि खतरा मानिसको लागि पनि समस्या बन्ने निश्चित छ।

हाम्रो जिम्मेवारी के हो त ?

विकसित देशहरूमा एन्टिबायोटिकको प्रयोग धेरै हदसम्म कम छ। कतिपय देशहरूमा पशुजन्य खाद्यपदार्थमा एन्टिबायोटिकको अधिकतम मात्रा तोकिदिएको पाइन्छ। जस्तै- युरोपियन युनियन सम्बद्ध राष्ट्रहरूले दूध र मासुमा Gentomicin, Neomycin,

dihydrostreptomycin र **Streptomycin** को अधिकतम मात्रा ०१-०.५ मि.ग्रा./ प्रति के.जी. तोकेका छन् (ज्वककलयत भत. बर्, जढढढ) । यो भन्दा बढी भएमा उपरोक्त पदार्थ खानको लागि अयोग्य हुन्छ । यसरी हामीले पनि कानुनीरूपमै यस्ता मात्रा तोकिनुपर्दछ । त्यस्तै यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था हुनुपर्दछ, जसले गर्दा अन्जानमै भइरहेका कमी- कमजोरीहरू सच्चिन सक्दछन् । विशेषगरेर पशु स्वास्थ्यकर्मीहरूले आफ्नो उपचार पद्धतिमा व्यापक परिवर्तन ल्याउनु जरूरी छ । जस्तै- रोगको पूर्ण निदान भएपछि र आवश्यक भएमा मात्र एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्ने, कुनै

एन्टिबायोटिक कम्तीमा पनि तीन दिन प्रयोग गर्ने, सही मात्रा प्रयोग गर्ने र एकैपटकमा दुई वा सोभन्दा बढी एन्टिबायोटिक प्रयोग नगर्ने । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा आयुर्वेदिक औषधितिर बढी ध्यान गएको पाइन्छ । कतिपय रोगहरू विभिन्न जडीबुटीले निको भएका छन् । यसको प्रभाव पनि विस्तारै बढाउनुपर्ने आवश्यकता छ । यदि एन्टिबायोटिक नै प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था छ भने प्रयोगशाला परीक्षणपछि मात्र गर्ने पद्धतिको विकास गर्नुपर्दछ र अन्तमा यसरी एन्टिबायोटिकको प्रयोगपछि तिनीहरूको **Withdrawal Period** सम्म पशुजन्य पदार्थ (दूध / मासु) खानुहुँदैन ।